

підручників з криміналістики, в тому числі останні, де традиційно використовуються поняття двох етапів – початкового і наступного [6, с. 324–326; 7, с. 481–665; 12, с. 201–345].

Список літератури:

1. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. М., 1973.
2. Голунский С.А. Материалы учебной конференции следователей в Прокуратуре СССР. М., 1937.
3. Герасимов И.Ф. Этапы раскрытия преступлений // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. Свердловск, 1975.
4. Гранат Н.Л. Первоначальные следственные действия и их роль в методике расследования // Методика расследования преступлений. М., 1976.
5. Криминалистика. Учебник для средних юридических школ / Под общ. ред. проф. А.И. Винберга. М., 1959.
6. Криминалистика / Под ред. И.Ф. Герасимова и Л.Я. Драпкина. М., 1994.
7. Криминалистика. Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М., 1995.
8. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы (от теории к практике). М., 1988.
9. Криминалистика (техника и тактика расследования преступлений). М., 1938.
10. Кузьменко Н.К. Систематизация неотложных следственных действий. Уч. пособие. К., 1981.
11. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. К., 1988.
12. Криминалистическое обеспечение криминальной милиции и органов предварительного расследования / Под ред. проф. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. М., 1997.

Надійшла до редколегії 04.04.97

*В.П. Полуянов, д-р хім. наук,
С.О. Кузніченко*

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ
(НА ПРИКЛАДІ КАТАСТРОФІЧНОГО ПАВОДКА
1998 РОКУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ)**

Стихійне лихо, що сталося на Закарпатті 4 листопада 1998 р., показало, що основний тягар у боротьбі з ним ліг на плечі працівників ОВС. Оперативні служби ОВС першими включилися в роботу по врятуванню життя та здоров'я людей, по врятуванню сільськогосподарських тварин та зменшенню матеріальних збитків. Відразу були створені рятувчі групи під керівництвом начальницького складу ОВС. У цей же день однією з груп, яка працювала в місті Мукачеве, проведено евакуацію

близько 700 громадян, серед яких були жінки з малолітніми дітьми, інваліди та люди похилого віку. У Берегівському районі рятувальна група евакуювала близько 100 громадян, серед яких були близько 40 дітей. У Хустському районі рятувальною групою евакуювано на човнах понад 20 громадян, в тому числі 13 дітей. Цими рятувальними групами звільнено з-під уламків будівель декілька громадян, які потребували швидкої медичної допомоги.

Керівники Управління МВС та МНС області в своїх виступах звернули особливу увагу на те, що проблема зв'язку була основною в умовах цього стихійного лиха. Всі транспортні шляхи, енергетичні комунікації та зв'язку були порушені стихією. Об'єктивна оперативна інформація з місць затоплення була відсутня, що не давало можливості чітко спрогнозувати розвиток надзвичайної ситуації, планувати заходи по локалізації та ліквідації наслідків стихійного лиха і тільки радіомережі ОВС були єдиним джерелом передачі поточної та оперативної інформації. Як цікавий приклад дій особового складу Тячівського райвідділу можна привести те, що були створені оперативно-слідчі групи працівників галузевих служб, які працювали вахтовим методом по 7 діб без заміни в районах, відмежованих стихією.

Тільки завдяки професійно грамотним, вмілим і рішучим діям особового складу УМВС України в Закарпатській області вдалось практично до мінімуму звести випадки загибелі серед цивільного населення, вивести людей із місць затоплення, худобу, продукти харчування, зменшити матеріальні збитки.

Для охорони громадського порядку, майна громадян, забезпечення дорожнього руху та здійснення евакуаційних заходів було задіяно 1966 працівників міліції області, 122 працівники пожежної охорони, 396 одиниць автотранспорту, 27 одиниць резервної пожежної техніки.

Збитки, які нанесені стихією, значні: загинуло 17 чоловік, зруйновано 2770 будинків, потребують капітального ремонту 2887, відселено 21634 чоловік, госпіталізовано 4740, знищено 46, 8 км автомобільних доріг, зруйновано 12 мостів, ще 48 потребують капітального ремонту.

Загальна сума збитків, нанесених органам і підрозділам ОВС області складає близько 400 тис. грн. Сума збитків, нанесених особистому майнові працівників ОВС, складає близько 350 тис. грн. При проведенні

заходів по локалізації і ліквідації наслідків надзвичайної ситуації були приведені в непридатний стан одяг та взуття 234 працівників міліції. Постраждало 40 працівників міліції, яким надана медична допомога. Ще 9 працівників перебувають на стаціонарному лікуванні, троє з них отримали тяжкі тілесні ушкодження. Серед особового складу органів внутрішніх справ області загиблих немає.

Професор В. І. Комендар у своїй статті в журналі «Рідна природа» №4 за 1994 р. приводить такі дані: «В Карпатському регіоні впродовж 100 років мали місце 19 разів катастрофічні повені, 16 разів – селеві потоки, 25 – снігові лавини, 12 – вітровали, які принесли великий збиток народному господарству». За даними органів народного господарства у Закарпатській області з 1969 по 1999 рр. пройшло 115 паводків.

Провідний науковець Українського науково-дослідного інституту гідрометерології М.І.Сусідко, проаналізувавши катастрофічні повені 1913, 1914, 1926, 1927, 1941, 1948, 1955, 1969, 1970, 1980 років, прийшов до висновку, що через 3–8 років відбувається чергування періодів підвищеної і низької водності. Автор відмічає, що в наступні 8–10 років буде продовжуватися період підвищеної водності на річках України, особливо в західному регіоні, з неодноразовим проходженням високих паводків. За даними російських вчених, в останні роки спостерігається збільшення опадів на європейській території Росії і в Білорусії, пов'язані з цим явищем підвищення зволоженості ґрунтів, рівнів ґрунтових вод і водності річок.

Вважаємо за необхідне відмітити специфіку протікання паводку. Сам термін «паводок» розуміється як швидке стікання води по території, на відміну від повені, при якій територія знаходиться в «стоячій» воді. Паводок в багатьох випадках переходить у повінь.

Однією із специфічних ознак паводку в Закарпатській області є його протікання на території декількох країн (Угорщина, Румунія, Словаччина, Польща). Інша ознака – дуже швидкий підйом рівня води в ріках. Рівень води в ріках області в критичний період зростає на 0, 5–1 м за годину. Ще однією ознакою є перехід паводку в інші надзвичайні ситуації: у зсуви, селі, повені та інші стихійні лиха. Все це породжує труднощі у проведенні оперативних заходів по локалізації та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації (НС), адже відразу розриваються комуні-

кації, електромережі, газопроводи, телефонні мережі, з'являються райони, відрізані стихією.

Актуальність проблеми удосконалення системи управління ОВС в НС природного характеру, створення нових прогресивних методик дії ОВС в цих ситуаціях підтверджена працями провідних спеціалістів.

При проведенні заходів щодо локалізації НС і ліквідації наслідків необхідне швидке реагування у складній обстановці. Швидке, оперативне і, головне, ефективне реагування на НС техногенного, природного та іншого характеру немислиме без тісної взаємодії і координації зусиль всіх органів і структур виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, перш за все взаємодії ОВС з підрозділами МНС.

Ми пропонуємо таку систематизацію основних задач швидкого реагування на НС. По-перше це поетапне розгортання системи управління при НС. Ця задача вирішується на різних рівнях:

Державний рівень управління включає створення державної комісії ТЕБ і НС, в МВС та МНС створюється оперативні штаби, робочі групи представників всіх галузевих управлінь та мобільно-оперативні групи, що відбувають на місце події.

На обласному рівні управління створюється обласна комісія ТЕБ і НС. В УМНС та УМВС області особовий склад переходить на посилений режим несення служби, створюються оперативні штаби, спеціальні робочі групи штабів, мобільні оперативні групи, що відбувають до місця події. При необхідності створюються запасні пункти управління. В УМВС області створюються слідчо-оперативні групи.

На районному (міському) рівні управління створюється районна комісія ТЕБ і НС. У райвідділі УМВС особовий склад переходить на посилений режим несення служби, створюється оперативний штаб (може не створюватись, тоді його функції виконує чергова частина). Створюються мобільні оперативні групи, рятівні групи, інші робочі групи, проводиться швидка розстановка нарядів ОВС. Створюються евакопункти. При необхідності створюється запасний пункт управління.

Другою задачею системи швидкого реагування на НС є організація цілодобового чергування, збору першочергової оперативної інформації про НС, її обробка і прийняття чи уточнення рішення на проведення

першочергових заходів по врятуванню людей, їх захисту, локалізації НС і ліквідації наслідків НС. Ця задача також має декілька рівнів.

На державному рівні діє урядова інформаційно-аналітична система з питань НС. В МНС – система оперативної служби (старший оперативний черговий, черговий по центральному апарату та військах, черговий координаційного центру пошуково-рятувних робіт із застосуванням авіації, черговий по інформаційно-аналітичному центру). В МВС – система оперативної інформації (черговий по оперативному штабу, оперативний черговий, черговий по інформаційно-аналітичному центру).

На обласному рівні в УМНС, УМВС – черговий по штабу (оперативному штабу).

На районному (міському) рівні це черговий по райвідділу міліції, черговий пожежної частини, чергові інших оперативних служб (швидкої медичної допомоги, служби газового господарства та ін.).

Третьою задачею системи є керівництво першочерговими роботами по врятуванню та захисту людей, локалізації НС, ліквідації наслідків НС. Згідно з законом про ЦО, це начальник ЦО (області, району, об'єкту), згідно з п.15 ст.10 Закону «Про міліцію» на міліцію покладені обов'язки «вживати невідкладних заходів для ліквідації наслідків НС». Окремі працівники ОВС є суб'єктами управління ремонтно-відновлювальних та рятувних робіт через специфіку покладених на них задач та наданих прав.

Четвертою задачею системи є координація дії всіх застосовуваних сил і засобів ОВД, проведення невідкладних слідчо-оперативних заходів – це безпосередня задача начальника оперативного штабу УМВС, оперативного штабу в цілому.

Наступною задачею системи є підготовка пропозицій по взаємодії з іншими міністерствами та відомствами і притягнення підрозділів інших міністерств та відомств, добровільних формувань для проведення заходів по ліквідації наслідків НС, охороні громадського порядку в зоні стихійного лиха, робіт по врятуванню і захисту людей, а також інших невідкладних робіт. Це безпосереднє завдання голови комісії ТЕБ і НС та самої комісії, начальників оперативних штабів УМВС та УМНС, оперативних штабів в цілому, робочих, інформаційно-аналітичної та інших груп штабів.

Останньою задачею системи є контроль виконання рішень при проведенні заходів по локалізації НС та ліквідації наслідків НС. Це також безпосереднє завдання голови комісії ТЕБ і НС та самої комісії, начальників оперативних штабів УМВС та УМНС, оперативних штабів в цілому, робочих, інформаційно-аналітичної та інших груп штабів, чергового по оперативному штабу.

Для виконання задач швидкого реагування потрібна система швидкого реагування на НС, вона містить шість складових.

1. Органи управління кризовими ситуаціями – це комісії ТЕБ та НС, оперативні штаби ОВС, ЦО та НС, робочі та оперативні групи штабів ОВС, ЦО та НС.

2. Оповіщення та зв'язок : засоби оперативного зв'язку, схеми оперативних радіомереж, засоби масової інформації, поквартирний обхід громадян, сирена.

3. Моніторинг: прогнозування і експертна оцінка об'єктів як у питаннях попередження, так і при загрозі виникнення НС.

4. Інформаційно-аналітичне забезпечення: існують інформаційно-аналітичні системи по збору і зберіганню інформації про НС.

5. Сили, призначені для дій в умовах НС та ліквідації наслідків НС:

а) в МНС існує 14 формувань військових частин. Створюється система чергування повітряних суден, які по зонах будуть перекривати всю територію України;

б) в МВС – це весь особовий склад, незалежно від галузевої служби, певна частина якої може за рішенням керівництва брати участь у заходах, що проводяться в зоні стихійного лиха в будь-якому регіоні України. Завдання служб:

- УДСБЕЗ, УБОЗ виконують завдання організації збереження гуманітарної допомоги, фінансових коштів, виявлення фактів незаконного використання гуманітарної допомоги, фінансових коштів, слідкують за надходженням і видачею гуманітарної допомоги;

- на УКГ лежить завдання по впізнанню померлих, по розшуку осіб, що зникли безвісти під час стихійного лиха, оперативна підтримка розслідування злочинів;

- на СУ лежить завдання розслідування злочинів, скоєних під час НС.

•на УДАІ – супроводження автотранспорту з гуманітарним вантажем, нагляд за технічним станом транспорту, задіяного в евакуації населення. Разом з шляховими організаціями проводити експертну оцінку постраждалих доріг і вулиць, проводити перекриття аварійно-небезпечних ділянок доріг. Забезпечити рух дорожньої техніки та іншої спеціальної техніки в райони, що постраждали, забезпечити безпеку дорожнього руху в місцях рятувальних, ремонтно-відновлювальних та інших невідкладних робіт;

•на ФЕВ – установлення розміру матеріальних збитків, нанесених ОВС, підрозділам, особистому майну працівників у результаті стихійного лиха. Підготовка пропозицій по відшкодуванню цих збитків. Визначитися з можливістю видачі грошової допомоги особовому складу, який постраждав від стихійного лиха;

•на ВВ та МТЗ, ВОЗ лежить завдання всебічного забезпечення особового складу, який працює в районі стихійного лиха. Надання медичної допомоги потерпілим працівникам ОВС та членам їх сімей. Здійснювати контроль за графіком несення служби особового складу в зоні стихійного лиха з метою не допустити переохолодження організму працівників;

•на УРОЗ – надання психологічної допомоги працівникам ОВС, що працюють в районах стихійного лиха. Реабілітація працівників ОВС, що постраждали в зоні стихійного лиха;

•на ЦГЗ – забезпечення об'єктивного відображення в засобах масової інформації стану правопорядку і дій ОВС під час ліквідації стихійного лиха;

•на УАСМ, УДСО - охорона громадського порядку в місцях відселення громадян. Охорона громадського порядку, збереженість держмайна і майна громадян, інших цінностей в населених пунктах, населення яких було евакуйоване. Недопущення мародерства. Евакуація населення з небезпечних зон, недопущення паніки при евакуації, збір і облік майна, вивезеного водою, передача цього майна законним власникам;

• ВПР та МР, ІАВ здійснюють облік евакуйованого населення, виконують запити громадян щодо місцезнаходження їх близьких;

•УДПО проводить рятувальні роботи в зруйнованих будівлях, аварійне вимкнення електричних і газових комунікацій, гасіння пожеж в

зонах стихійного лиха, відкачку води з підвалів будинків і колодязів. Проведення протипожежної експертизи будинків після затоплення при підключенні комунікацій;

в) підрозділи МО та НГУ, які залучаються до заходів щодо ліквідації наслідків НС за указом Президента України;

г) відомчі, об'єктові, рятувальні підрозділи, добровільні формування.

6. Матеріально-технічні і фінансові резерви – це найбільш злободенне на сьогодні питання. Без наявності заздалегідь спеціально виділених для ліквідації наслідків НС матеріально-технічних засобів і фінансових резервів ліквідації багатьох НС досить сумнівна. У кожному місті під керівництвом відомчих структурних підрозділів, організацій і підприємств повинен бути створений відповідний фонд МТЗ на випадок НС. Як показує практика, не всюди створені такі фонди. Багато спеціалістів сходяться на думці, що 1% від річного бюджету області повинен бути залишений на випадок НС. Наприклад, в органах та підрозділах внутрішніх справ знаходяться запаси легких захисних костюмів Л-1, ЗЗК, запас змінних джерел живлення до радіостанцій, прилади РХР і дозиметричного контролю тощо.

Підтримання у готовності всіх складових системи швидкого реагування, забезпечення їх всім необхідним дозволить вирішити проблеми швидкого реагування на НС.

Безпека життєдіяльності (БЖД) особового складу ОВС є дуже важливою проблемою під час стихійного лиха. Вона досягається насамперед високим рівнем професійної підготовки до дій у НС, яка може бути здійснена завдяки спеціальним курсам у навчальних закладах МВС, заняттям з профпідготовки (вивчення способів захисту, форм і методів дії ОВС в умовах НС), практичними тренуваннями з застосуванням засобів забезпечення ОВС в НС, вивченню МТЗ ОВС, що застосовуються в умовах НС, участю підрозділів ОВС в комплексних навчаннях по ЦО. Також вона досягається завдяки якісній підготовці по проведенню заходів : підготовка і своєчасне коректування типових планів, якісна підготовка наказів та інших нормативних актів, що торкаються засобів в умовах НС, створення схем зв'язку, оповіщення та збору інформації, наявність інформаційно-аналітичних систем, що підвищують якість і швидкість опрацювання інформації, постійне підтримання у готовності сис-

теми управління, постійний контроль за підготовкою особового складу до дій в умовах НС. Важливу роль також відіграють засоби забезпечення ОВС, це: засоби зв'язку (засоби провідного зв'язку, засоби радіозв'язку, інші засоби зв'язку (мобільні телефони, пейджери)), засоби особистого захисту (легкий захисний костюм Л-1, ЗЗК, гумові чоботи, каски, рятувні жилети), матеріально-технічні засоби (надувні човни та плоті, інші плавзасоби, засоби для порятунку людей в завалах, транспортні засоби підвищеної прохідності), засоби медичного забезпечення, забезпечення продуктами харчування та водою, бойове забезпечення (табельна зброя та спецзасоби). БЖД особового складу ОВС також досягається дотриманням відповідних вимог: законів, відомчих наказів, інструкцій, вказівок, методик використання засобів особистого захисту, планів. А також вмілим застосуванням відповідних тактичних прийомів проведення заходів в умовах НС природного характеру.

Безпека життєдіяльності (БЖД) населення здійснюється: 1) оповіщенням населення про НС, про її можливі наслідки з визначенням небезпечних зон; 2) своєчасною евакуацією населення із небезпечних зон; 3) оточенням та охороною небезпечних зон; 4) притягненням до взаємодії під час проведення цих заходів працівників медичної служби.

З метою підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ при катастрофічному паводку є необхідність внести такі пропозиції:

- так як порушується звичайна система евакуації (дезорганізується робота евакокомісії в зв'язку з тим, що недостатньо часу на збір населення на евакопункти), підрахунок населення необхідно проводити в місцях його розселення із зон стихійного лиха;

- для забезпечення міжнародної всебічної взаємодії в умовах НС слід розробити єдині загальноєвропейські терміни по НС техногенного, екологічного та природного характеру;

- для підвищення рівня безпеки життєдіяльності особового складу ОВС і населення необхідно:

1. Створити резервний фонд матеріально-технічних засобів. В цей фонд повинні входити костюми Л-1, ЗЗК в кількості, рівній 1/3 від кількості особового складу. Ці костюми дозволяють працювати як у зоні затоплення, так і під зливним багатогодинним дощем. Також потрібні резервні джерела живлення для радіостанцій. Для успішного несення слу-

жоби в зоні затоплення і евакуації населення необхідні надувні човни, плоти, достатня кількість рятувальних жилетів, гумових чобіт, легких касок для захисту голови. Для проведення рятувальних робіт у завалах потрібні спеціальні засоби. В районі повинен знаходитися трьохдобовий запас продуктів харчування : води, в розрахунку на весь особовий склад. Необхідно мати запас мішків з піску та інших будматеріалів, які будуть використовуватись для зміцнення дамб та об'єктів ОВС.

2. У зв'язку з тим, що працівникам ОВС доводилося надавати медичну допомогу населенню, що постраждало, перебуваючи у важкодоступних місцях, необхідно ввести в службу підготовку особового складу додаткові години практичних занять по медичній підготовці.

3. Позаяк виникає необхідність притягнення громадських формувань ОВС для рятувальних та інших невідкладних робіт, охорони громадського порядку, необхідна додаткова підготовка цих формувань як по лінії ОВС, так і по лінії ЦО.

4. Для покращення взаємодії ОВС з підрозділами інших міністерств та відомств необхідно включити в службу підготовку особового складу вивчення задач і функцій цих підрозділів в умовах катастрофічної повені та паводку.

5. Для забезпечення стійкого зв'язку і виключення «мертвих радіозон» необхідна установка ретрансляторів з автономними джерелами живлення. Необхідно розробити інструкції для працівників і підрозділів ОВС, які потрапили в умови, коли вони відрізані стихією від керівного органу і перебувають без зв'язку.

6. В умовах НС необхідна швидка і об'єктивна аналітична обробка інформації. Існуючі інформаційні системи ОВС тільки збирають, зберігають і передають інформацію. Назріла необхідність у створенні систем аналітичної обробки інформації (експертні системи, системи прогнозування). Ці системи також можуть використовуватися як тренажери для проведення занять по діях ОВС в НС.

Необхідні спільні міжнародні інформаційно-аналітичні системи передачі інформації про НС по мережах **Internet**.

Надійшла до редколегії 01.02.99